

írt ...*odaát* című költeményben olvasható: „a jelen, amelynek két szárnya / a múltba és a jövőbe egyszerre csap” (37.). Némileg leegyszerűsített megfogalmazása ennek a küzdelemnek a már korábban is idézett ...*halpiaca* című versben található: „Az lesz a múlt, ami volt a ma” (43.).

Az idő azért is válhat Géczy kötetének fő szervezőjévé, mert a változások, a történések, vagyis a történetek is csak ennek köszönhetően válnak megtapasztalhatóvá. A *Sziget* igen érzékeny leírásokkal teszi világossá, hogy a térből – amely már a kötet főcíme alapján is tudható: alapvető fogalma a *Szigetek* – az idő által megmutatkozó *történet* hasít ki helyszíneket. Olyan szigeteket tehát, amelyekhez emlékek kapcsolódnak. Tér, idő, történet és helyszín így válnak egymástól a tapasztalás szintjén elválaszthatatlanokká, a világot kitöltő elemek pedig a ma már láthatatlan, de egykor eleven létezés tanúivá. A ...*történeté* című költeményben olvasható: „Tele a tér olyan dolgokkal, / amelyeknek sok közülük nincs a helyszínhez, / létezésük bizonyíték: // a nagyobb, / elmondhatatlan történeté.” (97.)

Géczy János legújabb verseskötete rendkívül sűrű, ám épp szerkezetének és gondolatiságának összetettsége teszi kétségtelenné, hogy egy tudatosan összeállított kötetről, versciklusról van szó a *Sziget* esetében. Sok mindenre nem tértem ki e kritikában, e műfajnak nem is feladata minden jellemzőt láthatóvá tenni, így az itt bemutatott gondolatmenet mellett az is talál utat a kötethez, aki Géczy költészetének egyéb jellemző vonásai felől közelítené, mint amilyen az erős képiség, a természetközelség vagy épp a magasztos és a közönséges éles kontrasztjában megmutatkozó izgalmas világértelmezés. Az minden esetben kétségtelen, hogy a *Sziget* figyelmet követel olvasójától, ám befogadása ettől nem válik nehezzé. Annak belátásához vezet, hogy ebben a konkrét hely (sziget) és idő (este hét és hét tíz között) által meghatározott univerzumban érdemes hosszan elidőzni. (*Tiszatáj Könyvek*)

SZARVAS MELINDA

Olaszország-szindróma

DAN LUNGU: *A KISLÁNY, AKI ISTENT JÁTSZOTT*, FORD. KOSZTA GABRIELLA

„Szapora szívverés, légzési zavarok, mellkasi fájdalom, sírógörcs, bűntudat, komoly félelmek, szorongás, olykor hallucináció, depresszió.” Ezek egy olasz városról és/vagy egy francia íróról elnevezett pszichés állapot, a múlt század hetvenes-nyolcvanas évei óta kutatott Stendhal- vagy Firenze-szindróma tünetei. „Szorongás, apátia, pszichés és fizikai kimerültség, figyelemzavar, álmatlanság, elidegenedés, depresszió”. Egy ugyancsak Itáliához kapcsolódó, új keletű, a pszichiátriában először két ukrainai pszichiáter, Andrij Kiszlov és Anatolij Faifrych által leírt pszichés zavar, az úgynevezett Olaszország-szindróma tünetei.

Az első tünetegyüttest jellemzően egy-egy nagy műalkotással szembesülő, az élményt befogadni, feldolgozni képtelen embereknél figyelték meg, és Stendhal firenzei Santa Croce-templomban megélt tapasztalatáról kapta a nevét, aki ezt írta ama bizonyos 1817 februárjában tett látogatásáról: „Lüktető szívvel léptem ki a

Santa Croce-templomból, mintha kiszippantották volna belőlem az életet, úgy éreztem, mintha zuhannék.”

A másodikhoz nem kötődnek nagy nevek, csak nagy számok. Elsősorban olyan kelet-európai nőknél figyelték meg, akik különféle szociális indítatásból arra kényszerültek, hogy családjukat hátrahagyva az Európai Unió térségében, főleg az Európa legöregebb társadalmával rendelkező Olaszországban vállaljanak számukra sokszor kedvezőtlen és átláthatatlan feltételek közt jelentősen megterhelő gondozói munkát. Ők, olasz szóval élve, „badanték”, akik többnyire idős betegek ellátását, otthoni gondozását végzik. A szó gondozót jelent ugyan, de gyakran akár a cseléd szinonimája is lehetne. Többmilliós román, ukrán, orosz, lengyel stb. diaszpóráról beszélünk, de arra nézve, hogy ennek hány százaléka érintett az Olaszország-szindrómában, illetve hogyan jelennek meg annak tünetei az otthon maradó, anya-apa nélkül felnövő gyerekeknél, (Romániában legalábbis) egyelőre igen kevés megbízható adat, friss szakirodalom létezik.

Holott a kortárs román társadalom egyik legfontosabb jelenségéről van szó, amelynek nyomaival a nem túl figyelmes szemlélő is mindegyre találkozhat. Elég egy pillantást vetni az olcsó közszállítást biztosító buszvállalatok menetrendjére, az utakat augusztusban, a szabadságolás hónapjában előzőnlő olasz és spanyol rendszámú autókra, a semmiből kinőtt, többemeletes villákból álló szellemfalvakra, amelyek az év nagy részében üresen állnak, vagy észlelni a menetrendszerűen visszatérő sajtóhírt, hogy iskolakezdekőkor a Tanügyminisztérium rendszeresen összeírja azokat a „potenciálisan kiemelt figyelemre szoruló” tanulókat, akiknek egyik vagy mindkét szülőjük külföldön dolgozik. Mindezek feltérképezése nyilván komplex társadalomtudományi feladat, amelyre nem vállalkozik, nem is vállalkozhat az irodalom, amely mindig az egyéni tapasztalás, az egyéni érzések felől tud felvázolni, megjeleníteni.

Dan Lungu új regénye, *A kislány, aki Istent játszott* pontosan ennek a komplex társadalmi jelenségnek az irodalmi lenyomata egy kislány és egy anya történetén keresztül. Az egyébként roppant termékeny író, a politikusként is aktív és témaválasztásait tekintve talán nem véletlen, hogy éppen szociológusi végzettséggel rendelkező Dan Lungu a magyar olvasóközönség számára nem ismeretlen. *A kislány, aki Istent játszott* a negyedik magyar nyelven olvasható regénye, a mind a román, mind pedig a nemzetközi recepciót tekintve legismertebb, legsikeresebb *Egy komcsi nyanya vagyok!* (2008), a *Hogyan felejtünk el egy nőt* (2010), a *Tyúkok a mennyben: mendemondák és rejtélyek álregénye* után (2016).

Lungu új regénye két egymástól távol, de egymással összefüggésben zajló, s így egymást mindvégig formáló cselekményszálra épül: anya és lánya történetére. Legfontosabb hősnője, Rădița, második osztályos kislány egy közelebről nem nevesített romániai kisvárosban, aki szüleivel és nővérével, Mălinával átmenetileg a nagyszülőik házában lakik, hogy a kiadott tömbházlakásuk árából fedezhessék a mindennapokban szükséges kiadásokat. Vagyis, ahogy Rădița fogalmaz a regény nyitófejezetében, „hogyan maradjon pénzük babákra, nyalánkságokra és ruhára” (2.). A másik cselekményszálon az anya, Letiția története bontakozik ki, aki Olaszországba utazik, hogy ott egy kerekesszékekbe kényszerült idős nő gondozzon, mert kevéske óvónői fizetéséből és a kiadott lakás béréből nem lehet eltartani a családot, mérnök férje pedig a posztkommunista ipar leépülésével munkanélküli-

vé vált, és képtelen az új helyzethez alkalmazkodni. Ami egyik oldalon még „baba, nyalánkság és ruha”, a másikon kőkemény gazdasági kényszer, depressziós férj, felnevelendő gyermekek, idős szülők és kihűlő házasság.

A tárgyak, amelyek a regény elején még a gyermekboldogság szimbólumai voltak, a regény során lassan elveszítik értéküket. A távolban gürcölő anya csakis az elküldött ajándékokon keresztül tudja kifejezésre juttatni szeretetét, de a nagyobbik lány már húzza a száját ezekre, és csak márkás holmikat szeretne, a kicsi pedig nem tud válaszolni a görcsösen és sírósan ismétlődő „Mit küldjek a születésnapodra?” kérdésre. Hogy mennyire elértéktelenednek ezek a regény elején még vágyott tárgyak Rădița számára, azt egy későbbi jelenet mutatja, amelyben éppen ilyesmit, az anyja által küldött ruhát, játékot, édességet ajándékoz egy új osztálytársának mint számára hasznavehetetlen, felesleges holmit. A gyerekkincsekből valóban pusztá lom lesz, mivel a megajándékozott szülei nem fogadják el azt, ott maradnak egy zacskóban a kerítésre akasztva.

Rădița alakja, az ő naiv, tiszta, gyermekien kreatív és játékos képzeletvilága egyértelműen dominál a regényben. A regény cselekménye egy látszólag hétköznapi reggel leírásával indul: Rădița iskolába készül, Veronica nevű barátnőjével elmennek az iskolába a csikorgó januári hidegben, útközben akad egy kis kalandjuk egy vicsorgó kutyával, az iskolában pedig nagy izgalmak után kitűnőt kap az előző este nehezen, anyai segítséggel megoldott szépírási feladatára. A szokatlan lassan szívárogo be a látszólag megszokott délelőtti cselekményei közé: a boldog és türelmetlen kislány betegséget színlel, hogy hamarabb hazamehessen, és megoszt-hassa anyjával az örömét. De amikor hazaér, senki nem figyel rá, az anyja csomagol, mert hirtelen állásajánlatot kapott, másnap indul Olaszországba. A kislány világa úgy omlik össze, hogy közben látszólag nem történik semmi, csak telnek lassan a hónapok, és az eredetileg fél évesnek szánt távolléteből hosszú évek lesznek. Közben az olvasó Rădița szemén keresztül megismer egy olyan román mikrovilágot, amelyben a gyerekek „olaszokra”, „spanyolokra” és „hazátlanokra” oszlanak, annak függvényében, hogy szülei hova mentek dolgozni, ahol gyerektársaik felváltva irigylik őket a külföldi tárgyakért és csúfolják árvaságukat, ahol a felnőttek mindegyre arról panaszkodnak, hogy „nehéz az élet”, miközben házak épülnek és renoválódnak a külföldön robotolók pénzéből. Ahol gyerekek/felnőttek alig van más lehetősége a boldogságra, mint elmenekülni az ábrándvilágba. A felnőttek mindegyre a tévé sorozatait bámulják, a regény esti jeleneteit szinte mindig a képernyő kékes fénye világítja be. Az ezredforduló nagy technológiai és médiarobbanása idején járunk, a nagyszülők új színes tévét nézik az esti sorozatot meg a híreket, az anyával való kapcsolattartás érdekében a lányok mobiltelefonokat kapnak (amit Rădița nem hajlandó használni). Emlékeztet az a jelenet, amelyben a beszédébe mindegyre angol szavakat, kifejezéseket keverő programozó be szereli az öreg Cosoiék nappalijába a vadonatúj számítógépet. A rengeteg izgalommal járó művelet célja az egyre inkább magába forduló kislány megnyugtatása, azt remélik, ha skype-olás során a képernyőn láthatja majd az anyját, megnyugszik. Rădița azonban úgy érzi „valami benuultság vesz rajta erőt. Ahhoz hasonló, mint amit akkor élt át, amikor először találkozott a nappaliban a Téliapóval. Az első találkozásra vele pontosan emlékszik. Szeretettel, kíváncsisággal és félelemmel

vegyes érzés volt. Vagy nem is félelem, inkább feszélyezettség.” (258.) És valóban, a beszédhelyzet nem kevésbé irreális és mesterkéltséges: a beszélgetés során rá kell döbbsenniük, hogy voltaképpen nem tudnak mit mondani egymásnak. Rădița reflexióiból lassanként kirajzolódik az, amit a kislány és a távollevő anya csak a regény végére ért meg: igazából már csak a kislány várja makacsul haza az anyját, a család többi tagjának nem érdeke a hazatérése, életformájuk lett az eltartottság.

Rădița tehát ábrándozik, hogy elviselje az elviselhetetlen hiányt. Az introvertált, ugyanakkor élénk képzeletű kislány ezért találja ki az „istenes játékot”, vagyis azt, hogy egy tüzemeletes tömbház tetején ülve „parancsokat ad az embereknek”, amelyeket azok teljesítenek, például beülnek az autójukba, vagy elnyalogatják a kezükben levő fagyalagot. Rădița játékos képzeletvilága az egész környezetét átalakítja. A kéményekből felszálló füst akár üzenhetne is az iskolából hazatérőnek nagymama hangulatáról, a földön talált és gondosan gyűjtögetett aprópénzből egyszer elutazhat majd Anya után, a közelben lakó félelmetes öregasszony, a Banya kertjében növekvő birsalmák pedig a fa alá ürített bili tartalmától olyan sárgák és undorító ízűek. Rădița képzelgéseinek gravitációs pontja mindvégig az anya alakja, az anya utáni vágy. Ahogy az élő kapcsolat emléke egyre halványul, úgy válik az anya alakja meseivé. „Anyunak már nincsen arca, elmosódott, a ráncok, amelyek az öregknél elmélyülnek, nála majdnem teljesen eltűntek. Anyu csak sírós hang, azt kérdezi, hogy vagy, kincsem?, milyen jegyet kaptál az iskolában?, Milyen ajándékot szeretnél a szülinapodra? Szót fogadsz a nagyinak? Ovális arca megfiatalodik, kismul, mint a képeken. [...] Anyu hangja pénzt küld nagyideknak, hogy felújítsák a házat, amit még nagyapa apja épített, mielőtt jöttek a kommunisták. [...] Ha sokáig marad, elfelejti a szavakat, megváltozik a hangja és az arca is elmosódik. Lehet, hogy majd nem ismerik meg a határon, és nem engedik be az országba.” (88.)

Ugyanakkor minden naivitása és gyermeki képzelete dacára Rădița remek megfigyelő: érzékeli, hogy a padlásszobában pókokat nevelő és gyerekeknek sültalmát készítő Miron bácsi csöndes depressziója az ugyancsak „átmenetileg” Olaszországba dolgozni utazott, onnan vissza nem térő családja utáni vágyból fakad. És ő az első, aki észreveszi, hogy az apával együtt hazaköltözött nővére hordani kezdte az anya otthon hagyott ruháit, hogy háziasszonyként viselkedik, vagyis igyekszik átvenni az anya szerepkörét. Észrevételei így némiképp előrevetítik a regény megdöbbentő zárlatát.

Az anyahiányt feldolgozni nem tudó Rădița reflexiói fejezetenként váltakoznak az Olaszországban dolgozó Letiția életének leírásaival, csakhogy míg a kislány világa a gyermeki képzelet érzékenységén átszűrűt, színes, összetett világ, addig az anyáéról jóval kevesebbet, töredékesebben tudunk meg. Letiția nyelvet tanul, igyekszik elsajátítani az új világ új embereinek új szokásait: főz, mos, takarít és gondoskodik a tolókcocsiba kényszerült, nyomorék, de okos, és az új gondozónővel szemben egyedül érzékenységet és tapintatot tanúsító öregasszonyról, Nonáról. Az olaszországi részek mögött komplex szociológiai dokumentálódás sejlik fel, Laura, az elpusztíthatatlan energiákkal és életkedvvel rendelkező hajdani évfolyamtársnő története, a vele való találkozásokon keresztül meglevenedik nemcsak a bandanték világa, de az olaszországi román diaszpóra rétegzettségébe, működésébe is betekintést nyerünk. A templomi közösségek, a munkaközvetítési vonalak, a vakvágányokra tolt vagonlakók, hajléktalanok élete, a Róma bevándorlók lakta külvá-

rosába vezető hírhedt tizennégyes busz utasai, az Anagnina, ahol sör és miccs mellett már-már kétségbeesett jókedvvel mulatnak szabadnap a román közösség tagjai: mindezek leírása ellenpontozza azt a monoton, ingerszegény világot, amelyben Letiția él. Laura afféle pikareszk hősnőként soha el nem keseredve sodródik a különféle munkalehetőségek közt, és gondoz macskát, autista gyereket, Alzheimeres öreg házaspárt, sőt még iguánákat is. Letiția világa viszont a bevezetőben említett Olaszország-szindrómához vezető út részletező leírása.

A Letiția-részek mögött Dan Lungu aprólékos, terepen végzett dokumentálódása érzékelhető, lehetséges ihletforrásai közt azonban mindenképp érdemes megemlíteni Liliána Nechita *Cireșe amare* (Keserű cseresznye) című levél/naplóregényét, amely 2013-ban (vagyis a Lungu-regény romániai megjelenését megelőző évben) jelent meg Bukarestben. Nechita tulajdon badante-élményeit írja meg, a gyerekeitől elszakított anya gyógyíthatatlan fájalmát, honvágyát és a cselédsors megélésének nehézségeit.

És valóban, Letiția Cosoi római tapasztalatai a magyar olvasóban egy csaknem száz évvel korábbi cselédsorsot, Édes Anna alakját, élményeit idézik. A gondjaira bízott öregasszony, Nona „szeret beszélgetni, de tapintatosan tud hallgatni is” (28.). Munkaadói, Signora Silvia és Signor Renato viselkedése azonban lekezelő, távolságtartó, parancsoló. Nem is annyira a megalázó kérdésektől szenved (például: tud-e olvasni?), hanem attól a hideg bánásmódtól, ami azt jelzi számára, voltaképpen csak munkaerőnek tekintik, nem veszik emberszámba.

Édes Anna alig beszél Kosztolányi regényében, az alárendeltet, mint tudjuk, nehéz szóra bírni. Letiția hallgatása nyelvi korlátokból fakad, hiába a neolatin nyelvek rokonsága, az új nyelvet meg kell tanulnia. „Nyelvtudás nélkül és úgy, hogy előzőleg csak a tengerre és a hegyekbe utaztál szabadságra, megérkezni egy idegen országba olyan, mint altatásból ébredni. Csak bambán nézel, és alig érted, miről van szó. Ahogy megtanulsz valamennyire kommunikálni, lassan a köd is eloszlik a szemed elől. Neki ez egy hónapig tartott. Arra az első hónapra, amikor éjszakánként igéket magolt, és megtanulta, hogy mondják olaszul a paszternákot, a zoknit vagy a beöntést, néhány kivételtől eltekintve csak homályosan emlékszik.” (26.) Az egyetlen ember, akivel gyakorlatilag a regény cselekményének három évében napi rendszerességű kommunikációt folytat, a gondjaira bízott Nona, aki azért figyel fel rá, mert kiderül, Letiția beszél franciául. A jelenet mesterkéltnél, és fájdalmasan tele van feszültséggel: Nona büszkén jelenti be felfedezését, Letiția zavarban van, a munkaadók udvariasan koccintanak az egészségére, és kelleetlenül azon tűnődnek, többet kell-e fizetniük ezért, miközben gondozott és badantéja franciául társalognak Jacques Brel dalairól és Gauguin festményeiről a vacsoraasztalnál.

A Letițiára fókuszáló részekből egy szociológiai pontossággal felrajzolt, az otthon maradt kislány világához képest mégis elnagyoltnak tűnő tablő rajzolódik ki a román emigráció, különösen a gondozómunkát végző nők életéről. Megjelennek a bevezetőben idézett Olaszország-szindróma különféle tünetei, a szorongásoktól, elvágyódástól, elmagányosodástól kezdve az érzelmi ingadozásig (Letiția sírógörccse az első fizetés után) és a képzelgésekig (kislányát véli felfedezni egy játszótéren látott gyerekben). Azzal, hogy az Olaszországban játszódó részek részben töredékes narrációjuk miatt, részben érzelmi intenzitásukat tekintve kissé árnyékban maradnak a Romániában játszódó, Rădițiára fókuszáló részekhez képest, a regény

sokkoló zárata, az incesztus és az azzal szemben működésképtelennek bizonyuló Isten-játék kudarca nincs kellőképpen előkészítve.

A kislány, aki Istent játszott (e némiképp szappanoperásra sikeredett zárlat kivételével) a kelet-európai valóságba gyökerezik. Kis túlzással mondhatjuk, hogy mindaz, ami a szereplőkkel történik, itt történik, kinek-kinek a közvetlen ismeretségi körében. Adott egy átlagos család, amely a kényszerítő körülmények hatására széthull. Az anya és a kislány szenved attól, hogy messzire kerülnek egymástól, az apa és a nagylány szenved attól, hogy túl közel kerülnek egymáshoz. Ahogy a történet lassan, epizódról epizódra halad előre a keleti és a nyugati otthonban, ahogy az élet realista, egyszerű leírását megbízható rendszerességgel megszakítja Rádița képzeletvilágának egyik-másik szürreális sziporkája, kialakul egy kiegyensúlyozott, de ugyanakkor éppen e kiszámíthatóság miatt kissé sterilnek tűnő szerkezet, amelyet aztán a regény zárata egy gyors és nem teljesen indokolt jelenetben felborít.

A regény prózanyelve illeszkedik ehhez a narrációszerkezethez, de távol áll tőle a nyelvi inventivitás, kísérletező kedv. Szereplő és nyelv mindig pontosan illeszkedik, így a különféle hangnemek is kiszámíthatóan követik egymást. A Rádița-részek nyelve a gyermeki képzeletvilághoz igazított színes (helyenként kissé „túl-írt”), a felnőtt világ ismeretlen kifejezéseit (például renoválás) sajátosan értelmező nyelv, Letițiáé eleinte szűkszavú, információcentrikus, aztán idővel egyre jobban szaporodnak benne az olasz kifejezések, a tűzről pattant Laura lendületes, bő szókincs-csel előadott beszámolóit pedig mindig tele vannak szlengelemekkel és humorral.

Dan Lungu regénye rendelkezik minden olyan tényezővel, ami egy potenciális bestsellerhez szükséges: szerethető főszereplők, empátiát, szolidaritást kiváltó helyzetek, színes, lendületes történetvezetés, jól kiszámítható szerkezetben és prózanyelven előadva. Szórakoztat, elgondolkodtat, de önmagunkból ki nem fordít. Valószínűleg mindez nem is célja. *A kislány, aki Istent játszott* profi könnyedséggel megírt, könnyen befogadható, érzékenyítő irodalom egy nehezen, még csak dadogva megfogalmazódó vagy akár észre sem vett társadalmi jelenségről. (*Noran Libro*)

VALLASEK JÚLIA

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.